

Проф. д.ф.н. Георги Каприев
Философски факултет
СУ „Св. Климент Охридски“
Бул. „Цар Освободител“ 15
1504 София

тел. (сл.): 029308245
email: g.kapriev@gmail.com
факс: 029434447

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА
ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
НА
Диляна Петрова Филипова
Лицето между *чутото* и *видяното* – изпълнение и изпълване на Бого-
човешката драма

Дисертацията на г-жа Диляна Филипова се състои, както коректно е отбелязано още на страница 2 от автореферата, от увод, четири глави, заключение, библиография (включваща 159 заглавия) и приложение с общ обем 260 стандартни страници. Бързам още в началото да подчертая, че дисертантката е изпълнила всички изисквания, зададени от нормативните документи, авторефератът е изготвен коректно, което се отнася и до формулираните от авторката четири основни приносни ядра, налице е и изискуемият брой публикации.

Госпожа Филипова заявено си дава сметка за реалната необхватност на темата и нейните интерпретации в европейската литература, особено с оглед на оправдания стремеж да не ограничава текста си дисциплинарно, а тъкмо напротив – да го разположи в среза на няколко изследователски полета. Това налага строгата, предварително премислена структура на дисертацията, градена от перспективата на зададената цел: преодоляването на статичния прочит на лицето и определянето му като динамична структура, като „воля-за-обръщане-към“. Тази „целева причина“ е и критерият за селектирането на реципираните интерпретации, което обяснява отпадането от вниманието на школи и линии, включително много интензивния богословско-философски дебат по темата в православен контекст от последните 10-15 години, въпреки че основни позиции в него кореспондират с тези на авторката.

„В предложения дисертационен труд основното понятие лице е поставено в ситуация на диалог с понятието драма и разглежданото като синонимно понятие перформативност, концептуално преведено тук като изпълнение и изпълване“, заявява програмно авторката. Навярно тъкмо затова тя се концентрира, казано фигуративно, по-

скоро върху лицето, мислено като πρόσωπον, а не толкова като ὄψοστασις. Колкото и по-късната (особено богословската) употреба на двете понятия да клони към отъждествяването им, разликите в нюансите се съхраняват. Πρόσωπον е приложимо само към разумни същества, то продължава да удържа значението си на „маска“ и заедно с това (за разлика от ὄψοστασις) има в определението си тъкмо релативността, отнесеността към други лица. Казано в стила на дисертацията, лицето се търси повече като Gesicht, и по-малко като Person, при което второто се „снема“ в първото (а не обратно). В скоби казано от същата перспектива става ясно и подвеждането на „теологията на лицето“ под „теологията на тялото“, доколкото тези теологии се мислят през приложението им в иконописта. Това обяснява хода на първа глава, която е призвана да изведе концепта на авторката сред поли-валентността на самото понятие. Така става разбираемо пространното му тълкуване в ключа на физиогномиката, последвано от сравнително лапидарно представяне на философските дефиниции. От така изградения хоризонт г-жа Филипова извежда основните характеристики, с които понятието „лице“ ще функционира в по-нататъшния анализ. Все във връзка с това тя въвежда и „драматико-перформативната перспектива към лицето“, обвързвайки я (включително чрез любопитни филологически паралели) с диференцираността и динамичността, внедрени в самото понятие: „думата „лице“ фокусира комуникативния субстрат на човешката културна ситуация“.

Теоретичната рамка на изследването е заложена във втората глава и се изгражда чрез динамично съпоставяне и вкарване в съдействие на положения от петима автори, представители на персонализма през XX в.: Мартин Бубер, Макс Пикар, Еманюел Левинас, Ханс-Урс фон Балтазар и Владимир Лоски. Специално следва да се подчертае въвеждането в този контекст на творчеството на Пикар, вдъхновителя на Левинас за неговата философия на лицето, ала останал в неговата сянка и маргинализиран от съвременната хуманитаристика. Фон Балтазар не е дотам непознат за българските изследователи, както се препоръчва, но тук действително имаме първи опит за продуктивно ползване на идеите, разгърнати във фундаменталния му четиритомник „Теодраматика“. Обединяващото търсенията на първите четирима е споделяната от тях отвореност и диалогичност на лицето: потенциата му да се „двои“, необходимото предполагагане на друго лице. Общо за тях е и схващането на лицето като „зов“ и „отговор“, при отиване отвъд зрителното наличие на лицето, и особено отвъд звуковото начало на словесното и достигането до „тишината“, мислена в хоризонта на иманентността. Остава да се добави обединяващото ги иудео-християнско убеждение

за прозирането зад всяко човешко лице на Божието и присъствието на Бога в човешките срещи лице в лице. Тук трябва да се забележи, че г-жа Филипова е много далеч от похвата на механичното заемане и колажиране на идеи. Тъкмо напротив, в ход е внимателно и автономно селектиране на методи и теми, изграждащи органичното единство на теоретичните координати на изследването ѝ.

Със следващите части от тази глава се навлиза в дълбочината на темата за отношението на лицето към феномените на словото, езика и тишината. Съществени тук са наблюденията върху „перформативността, динамиката, драмата на езика“, разгръщани при Пикар. Важни за по-нататъшния ход на работата има рецепирането на идеите за Бого-човешката драма при фон Балтазар: за вечната перформативност, процесуалност и инициатива на Бога; за драмата като динамичен диалог между Твореца и творението в хода на историята; за лицето като роля и мисия, личността като „лицето-отговор“. Оттук авторката тръгва към решаващата за тезата ѝ дефиниция на лицето като „воля-за-обръщане-към“. В една следваща стъпка, въз основа тезите на Лоски, се навлиза в темата за боговидението и спасението, с характерните за големия богослов дистинкции между западната и източната традиции при „входа“ на навлизането им към тринитарната тайна. Тук евристична роля играят както възгледът на Лоски за изход от антиномиите през любовта като същностна за Бога и общението в любовта като акт на дистанциране, но заедно с това на единение, съ-участие и пълнота, без отмяна на тайната при срещата лице с лице, така и схващането на фон Балтазар за откриването на нечуваното и невидано общение с Бога благодарение на Христовия кеносис. Финалът на Бого-човешката драма е отворен към безкрайността и отвъдността чрез утвърждаване на лицето като изходна метафизична категория. Тази платформа доказва продуктивността си при анализите на пърформансите, представляващи темата на четвъртата част от изследването.

В третата, най-обемната глава се навлиза решително в сферата на богословското. Проследяват се ролите на лицето в разгръщането на отношенията между Бог и човека според Светото Писание. На тази основа се проследява диалогът между „лицето“ и „драмата/пърформанса“ като концептуални инструменти за прочитане на тези отношения в историята. Изследват се аспектите на действеността, динамизма, драмата относно Божественото откровение в контекста на иудео-християнското любовно-волево действие на Бога. Тълкуват се отношенията Бог-човек в хоризонта на лицето и съответните им взаимни обръщания и скривания. Специфично ударение се поставя върху отиването на драматичното отвъд текстуалното, за да се обвърже с диалога,

схващан като интерактивност: „априорито на връзката“ (Бубер). От тук се открива поглед към екзистенциалните измерения на отговорите, давани от всяко лице/глас в неговото „отзвучаване като личност“. Акцентирайки агоналното начало в драмата, авторката подчертава борбата на човека с Бога и самия себе си. Все тук, въвеждайки разликата между тясното и широко тълкуване на „пърформанс“, от една страна като специфична артистична форма, а от друга като „правене, извършване на определено действие“, тя обосновава своя прочит за пърформанса като съвместност на изпълнение и изпълване. Съвсем естествено, широко място в анализа заемат размишленията около различните аспекти на кенотичното участие на Бога в историята с приемане на физическо човешко лице. В един следващ ход се тълкува творението и икономийното действие на тварното в режима на мислене за векторно (авторката говори за „линейно“), а не циклично време, който момент е възлов за същинския драматизъм на историческото. Системно значимо е тълкуването на думата за лице на иврит (panim) и глагола, от който произлиза (panah), с което се фиксира тъкмо динамичността, перформативността на схващането на лицето в иудео-християнската традиция. В този контекст, през употребите на понятието „лице“ относно човека се извеждат различните измерения на волята за обръщане към Бога, но и на отказите за влизане в диалог-общение. Естествено възлово място е отредено на разпятието и кръстната смърт като момент на физическото обезобразяване на лицето на Христа и постигането на лицето като мисия: като максимално обръщане към света и човека. Есхатологичната перспектива фундамира осъществяването на любовното обръщане и участие в рамките на времето и историята.

През така осмислените категории „лице“ и „драма/първорманс“ г-жа Филипова преминава в четвъртата, последната глава от дисертацията към тълкуването на присъствието им в сферата на изкуството, подбирайки пърформанси и инсталации на три двойки артисти: Абрамович – Улай, Бил-Виола – Перов, Икам – Флери. Анализът установява пътища за превъзможване на постмодерното фрагментиране и разпадане на човешкото лице, откривайки пролуки към трансцендентното; за епифания на Другото; за себенадмощване и изход. Тълкуваните произведения на изкуството се показват като отварящи метафизични пролуки около лицето, функциониращо като изход към другостта. „Интензивната интерактивна среда на разгледаните работи, заключава авторката, алузира лицето не като онова, което се вижда, нито като онова, което се чува, а като това с и в което се участва“.

Опитът за една обща характеристика на „Лицето между *чутото* и *видяното* – изпълнение и изпълване на Бого-човешката драма“ задължава да се заключи, че пред нас е цялостен, вътрешно кохерентен и иновативен текст. Каквито и да са възможните критики или въпроси към него, те могат да бъдат заявявани единствено от перспективи, външни за логиката на изследването. Самото то справедливо следва да се оцени като приносно, и то не в едно отношение. Успоредно с въведените понятия и тематични комплекски и тяхното вписване в контекста на философските и богословските концептуални развития в съвременната хуманитаристика, следва да се подчертае и органичното разгръщане на анализа по посока на историческото и теоретично изкуствознание.

Казаното дотук ми дава основание убедено и настойчиво да гласувам **за присъждането** на степента **доктор** на г-жа Диляна Петрова Филипова и да препоръчам на членовете на уважаемата комисия да направят същото.

28 ноември, 2016 г., София

(проф. дфн Георги Каприев)